

Писање као задатак

Цава Љушка, једна од мојих јунакиња у претходним књигама, иначе другарица из детињства, каже:

– Мој се живот био ту завртео: Угљаре, Косово Поље, Приштина... За мене није било важно што ни три града у Србији нисам видела. Нисам због тога патила! Мој свет, моје планине и језера, моје море, моја путовања, моја васиона, моји доживљаји и радости били су на релацији: Угљаре, Косово Поље, Приштина... Многи ме нису разумели кад то кажем. Терали су спрдњу са мном. Као да Бегове ливаде, где сам се највише играла, или она Грмијина робна кућа у Приштини, где сам најдуже и једино радила, не могу да замене разне светле градове, раскоши и уживања. (...) А ту, око Приштине, није било места у којем нисмо имали неког од својте. Имали смо у Грачаници, Бресју, Лапљем селу, Радеву, Скуланеву, Ливађу, Племетини, Кузмину, Преоцу, Чаглавици... Не могу да набројим сва та места где нам је била родбина, где су нам живели кумови и пријатељи...

Набраја Цава сва места по Косову и Метохији, као што је тада Професор, други јунак те књиге, бележио у Угљару: Кокино и Џанабетово вирче, Китине раките, Славина и Стојкова воденица, Шопска мала, Бернатова и Бурмазова њива, Светланина ливада, Аца Памук, Спаса Дидит, Ћита, Ђуги, Шипа, Чутура...

Цава Љушка

Сваког сам дана, као дете, Цави Љушки причала по једну причу. Она би чувала краве, трчала, знојила се, да би поново, са невиђеним миром, седела и слушала. Цава је чинила многе ствари и, није невероватно, никада није приговарала. Никада се нисмо посвађале. Заправо, ја – да; наљутим се на њу, на њену немоћ, на простоту, на слину која јој падне, викнем, свашта јој кажем. Она ћути и милим очима потврђује да прихвата. Све је прихватала. Понајвише целу ствар око чувања стоке. Ни мени није било лако! У почетку, када је кренула оваква драматизација и илузија, причала сам приче које сам знала. Потом се све променило: нисам више знала ниједну бајку коју јој нисам испричала, а она је чекала, не правећи од тога драму. Онда сам почела да сама смишљам приче, да их развличим, комбинујем и компликујем. Ушле смо у неку велику причу (да је писана, била би роман). Пратила сам судбину девојчице из дана у дан, онако колико је време то дозвољавало. Свакога дана су се нове појединости јављале, тако да сам и ја уживала и веровала у казивано.

Не сећам се како је ово причање окончано. Вероватно је дошла зима, нисмо више биле у прилици да будемо саме и уживамо у чудесима онога што изговорим. Не сећам се ни како сам престала да се дружим са Цавом Љушком. Није била у мом одељењу када смо уписале пети разред у Косову Пољу. Можда је и била, али се није примећивала. Не толико што је била слаб ђак, већ неко ко се повлачи пред свим и свачим. После основне школе сасвим смо се удаљиле. Она је ишла у трговачку и по њеном завршетку врло брзо почела је да ради у приштинској робној кући. Ретко бисмо се среле или разговарале. Чак мислим да се мало склањала – бежала од мене, није

јој било пријатно – то се осећало. Можда се стидела оних игара из детињства, а можда и зато што се осећала мање вредном. Остала је у оној *Грмијиној* робној кући, са женама и мушкарцима, Србима и Шиптарима, непросвећеним и махом незадовољним животом.

Кад год сам у прилици да говорим о смислу књижевности, посебно нагласим њену популарну, не естетичку, већ терапеутску и преображењску страну. Често бих се, касније, сетила моје шехерезадинске улоге, чудећи се потреби Цаве Љушке да слуша. И дивила сам се њеном миру. Готово две деценије ништа о њој нисам чула. Нисам за то време ни много мислила на њу, осим својих везивања за литературу. После се деси Косово, траума, рана љута. Буде рат, НАТО-бомбардовање и оно што ће се догодити после бомбардовања. Моји увек кажу да је страдање за Косовце – Србе – почело по закључивању мира. – *Ма какви домбе? Њих смо доживљавали као Божју милост. Где њојоги – њојоги. Нешићо и осћане.* Цела Метохија нестаде. Цело се Косово измести. Овде, у Врању, и Правни и Филолошки факултет из Приштине. Град препун, што студената, што ђака, што старих и тихих Призренаца и агресивно бучних Гњиланаца. Опште шаренило у којем је само једна мисао заједничка, једна реч велика: Косово.

Моја кућа, што рече отац Станислав, старешина Саборне цркве, као избеглички центар. Кућа пуна прича са Косова – свака је за *Нобелову*...

У јесен, једнога дана, зазвони телефон.

– Овде Славица – каже ми женски глас.

– Која – питам, а она каже – Славица из Косова Поља. То му дође као опште место, као општа ствар.

– Не знам која – кажем – многе познајем. Не могу по гласу да препознам.

Са друге стране наставља одлучно глас:

– Па, овде Славица, твоја другарица. Знаш колико смо се играле?...

Ја ћутим, чекајући да ћу у гласу да откријем неко познато биће. Међутим, ништа... На крају, видевши да ће све пропасти, она се досети:

– *Овде Цава Љушка.*

Ох, колико изненађења за мене, као и терета за њу да изговори то заборављено, а делимично и погрдно име! После је све кренуло природним током. *Уиознавање* је ишло врло брзо, чим ми је рекла разлог свога јављања. Колико ли јој је требало страхова да савлада, и стида, да би отишла до моје браће по телефон, и колико јој је храбрости требало да ми се јави. Замолила ме је да помогнем њеној најстаријој ћерки и примим је неколико дана да преспава – док су испити. Наравно, драге воље, чак ми је било задовољство да тој младој и лепој девојци исприповедам неке догађаје из нашег детињства, њене мајке и мог. Много тога је знала из мајчиних прича, те се мозаик склопио. А девојка Соња, као њена мајка некад, тиха и скромна, сматрала је моју услугу превеликом, те се, осим спавања, одрекла свега што бих јој понудила. Жао ми је било због тога. Свеједно, испити су били положени, и она се, без драме, вратила у Косово Поље. И ту је ствар окончана.

Оно што ме је навело на ово сећање на Цаву Љушку и размишљање о њој доћи ће тек годину дана после.

Опет је зазвонио телефон, с тим што сам ја сада знала која је то Славица, и за који трен потом срела сам се са њом испред поште у Врању. Дошла је да подигне диплому за ћерку Соњу која, каже, *само штио се није йородила*.

Није се много променила. Схватила сам да такве особе, тихе и стамене, најдуже остану младе и исте. Е, онда је кренула прича. Она, као војник, повратник са фронта

или вишегодишњи заробљеник, чија је суза остала у некој далекој тамној ноћи, заједно са страховима, прича. Једина промена је у живости приче, у јасноћи, у опредељењу. То се раније није ни наслућивало.

Ево је.

– Направили смо лепу кућу у Косову Пољу. Додуше, тешко. Петнаест година смо радили као „црнци” да то стекнемо. И деца су нам помагала. Кућу смо почели од поклоне који је Соња, најстарија ћерка, добила за први рођендан. Тим смо новцем почели темељ. Кућа нам је велика; штета што је ниси видела. На два спрата, са великим терасама. Свуда цвеће – на терасама, у дворишту, око тротоара. Пролазили су људи намерно, само да виде тај рај од цвећа. Ја много волим цвеће! Ти знаш, увек сам много волела цвеће. Не могу да набројим које све врсте нисам имала, као и колико врста ружа. Пре неку годину је коначно средисмо, али кућа, као кућа: стално тражи да си са њом. Онда дође све ово. Наш народ поче да страдава; насташе убиства, киднаповања, паљевине. Поче народ да одлази. Из улице, ма из читавог тог насеља, не остадоше ни две српске куће. Ми ћутимо, као да не смемо да изговоримо. Не само муж и ја: и деца ћуте, и, за разлику од друге деце, неће да иду. Шаљемо их код родбине – у Угљаре, у Србију... Неће. Из дана у дан све теже беше за нас. Тако смо ћутали, данима не излазећи, без обзира што би понекад ту прошла кола КФОР–а. Тек кад почеше редом да пале и да истерују, решисмо да продамо кућу. Мислим да за човека нема ништа теже: она као да ми је била дете, или, као да је била мајка и нама и деци. Док смо се погађали са неким људима из Медвеће, све време сам плакала. Они су тражили да скратимо рок за исељење. Много су журили. Неколико пута сам их као опомињала, уз молбу. „Знате ли да вам ово не дајемо у

алал? Нема те паре колико ова кућа вреди”, кажем им, а они ме гледају и пожурују. Били су врло озбиљни и одлучни, а ми нисмо могли да бирамо. Боље да узмемо неки динар, него да нам преко ноћи спале кућу и чудо са нама учине. Мислили смо да прво купимо нешто у Србији, па да изађемо, али рок нам је био врло кратак. За то време могли смо само да преселимо ствари код неких рођака у Угљаре. И таман да кренемо са селидбом, неколико дана пре рока, кад Соња објави да ће да се уда. Не можемо да се снађемо! Договорила се са момком, удаје се у Липљан. „Хоћу”, каже, „овде да останем, као што хоћу да ми свадба буде у овој нашој кући. Да ме одавде сватови одведу.” То је за нас било као бомба, ма какви! Прави шок! Да правимо свадбу у кући из које треба да изађемо само једну недељу после? А за припрему имамо једну недељу пре?... Шта ћеш, тако су одлучили. Припреме су текле муњевито. Основно смо имали, јер смо ми на Косову увек били спремни за неку велику несрећу. Пуни фрижидери, замрзивачи... А и спрема за децу чим мало одрасту. Такође смо и по неки динар остављали на страну за, како кажу, не дај Боже. Писали смо молбу КФОР–у за дозволу, за пратњу, као и за заштиту. Једва су приста-ли. Мислим да су се они више плашили да нас заштите на свадби, него да смо на фронту. Ово је била прва свадба по њиховом доласку.

...Средим кућу, искитим је целу. И капију. Направим венац од цвећа са разним украсима. Ујутру, у недељу, почне да долази родбина, да долазе пријатељи. Додуше, са страхом. Неко, зависи одакле долази, и са пратњом. Ови из Грачанице и околних места већ су се упознали са страним војницима. Морало је рано да почне све, да би се рано и завршило. Нема окупљања у мраку.

Засвира хармоника, засвира труба, крену песма у моју кућу. Како коју запевају музиканти, народ прихвати,

све уз сузе. Све се помиње Косово и оно: „Куд год да кренем, теби се враћам, Косово!” Дођоше из Липљана са великом пратњом по Соњу, доста рано. За тили час се око дворишта направи читав војни полигон. Возила, од малих ципова, до оних њихових врло зелених тенкова, са оружјем на врху и војником који гледа тамо где треба да опали. И они су пожуривали да што пре завршимо са обичајима. Плаше се да се не направи неки експес. Време лепо, чини ми се цело Косово Поље занемело од музике. У једном тренутку јави ми се помисао да нигде нема живе душе, да су живи само ови који су у мојој кући и око ње. Сви су се повукли, ућутали, уплашили се чуда. Пре него што браћа изведоше Соњу, на степеништу запеваше ону нашу стару:

Трешња се од њрешње ломеше

Ђерка се од мајке делеше.

Изведоше је испред куће и, пре него кренуше, станем ја испред њих. Испред старог свата, кума, девера, младожење, моје родбине, мужевљеве, мојих девера и заова, пријатеља и комшија... Кажем: „Станите!” Нађоше се у чуду; шта значи то? Муж и моја деца не знају шта се дешава, а ја стегнем срце и кажем:

– Дозволите ми да поведем ово коло и пратите ме.

Поведем коло, до мене се укачи моја Соња, снаша, па муж, те деца, и тако редом, најближи. А ја? Не завртим га око улазних врата, већ кренем тротоаром око куће. Да заиграм једно коло, прво и последње око ње, па после шта нам Бог да. Сви плачу! Играју, иду за мном, и плачу. Више беше ово као нека поворка, него свадбено коло. Ја дигнем пешкир увис, завртим га изнад главе и певам. Певам и плачем. Погледам у комшијски прозор, шиптар-

ски, они вире кроз прозор, а жене, видим, и оне плачу. Одиграм то коло, и данас се питам одакле ми беше толика снага и како сам све преживела.

Одмах после свадбе пренесосмо ствари у Угљаре. Остаде у суботу, дан пре него стигоше купци из Медвеђе, празна кућа. Кажем мужу негде око поднева:

– Ја морам да идем до куће.

– Зашто – буни се он, јер више није сигурно хоће ли бити неко тамо или не.

– Идем – кажем – да извадим неку ружу из корена и пренесем је овде.

Он, шта ће, мученик, видео да сам прегорела свих тих година, па крену са мном. Понесем ашов, неке кесе и једну кофу, лакше да их извадим. Одемо тамо, полијем их, и таман да кренем у корен – не да ми се. Како да је вадим, кад сам јој ту одредила место? Неколико пута покушам... Одустадох. Жао ми је било да их померам. Ако ја морам да идем, да напустим све ово, не морају оне. Нека их, рачунам. Да макар оне не тугују. Узмем ону кофу, напуним је водом, отворим сва врата и прозоре од куће и орибам терасе. Гледам, време тече, мрак ће, а мени се не иде. Муж се већ љути, а ја са једног прозора на други, из једне собе у другу. Господе Боже, када би могла да се измери та туга! Обилазим још једном двориште, кад ме, иза ограда, тихо зове комшиница. Шиптарка. Плаши се да је неко не чује и не види, не сме да се појави. Увек смо добро живеле, никада нисмо имале лошу реч. Приђем до ње, а она, као да ме одвраћа од муке, каже ми:

– Зашто му, море, рибаш све? Нека сам уради кад дође.

– Не чиним то њему – кажем јој ја. – То чиним за моју кућу. Кад погледаш на њу, помисли на мене кад можеш.

Растале смо се тихо, да неко не види, више због ње, него због мене. И дан-данас су ми пред очима оне крупне сузе које су се котрљале низ њено лице.

После је свака Цавина прича била као *Смоква*.

Смоква

– Узми смокву! – каже ми. – Нађи неку црвенкасту и поједи! Добро је за живце. Ево, мени је помогла, па сам спавао.

Све ми се мотају те његове речи од недеље како га видех. Већ сам неколико пута била у Топоници да га посетим и није помињао никакву смокву. Жалио се што не може да спава. Спава до поноћи, а после... Некад се смеје, некад плаче. Више плаче. Питам га, *зашто*? Он ћути. Само по који пут заврти главом:

– Не знаш ти то! Боље ти је што не знаш. Нађи, ако можеш, ту црвену смокву! Добра је и за жлезду и за срце! За све је добра, каже ми.

– Па, што не спаваш ако је добра? – питам га, а он каже да је само једанпут пробао.

– Купујем овде у кантини. Сваког дана купујем по једно паковање. Најчешће купујем оне у колуту, оне као за Божић што су нам давали. Купујем и друга паковања: оне као огрлица, нанизане, као и оне на мерење... Нема дана да не купим. Сваку прво отворим, зрна да јој видим. Волим да грицнем оно ситно зрно. Некад ми пукне, уради: цак, цак... Често бројим колико их је. Никад нисам избројао до краја. Збуним се. Увек промашим неко или заборавим докле сам стигао бројећи... Некад отворим смокву и вадим рукама зрно по зрно. Покушавам да

га преполовим, да видим какво је то семе унутра, толико ситно а рађа тако слатке плодове. И лековите... Само једанпут сам пробао ону са црвенкастим зрнцима. Не могу више да нађем такву. Као да имаше црвено цело срце... Можда их има ван болничког круга! Можда има негде!...

Ућути после, савијајући рукаве који му вире преко прстију. И за то га питам откуда му толико дугачки рукави, блуза му није велика, он каже да му је често хладно за руке. Нарочито увече. На свим дуксевима, тренеркама и мајицама вуче рукаве и развлачи их до преко прстију.

– *Лакше ми је кад су ми руке унутра* – каже ми.

Ћутим и срце ми се цепа. Јеца ми цело тело од жалости када га овако видим, а нећу да заплачем. Да му не додајем на његову оволику муку још и моје сузе. Молим га да мисли на нешто добро. Да не мисли само на лоше. Да мало боље види шта има, како живи. Кажем му:

– Па, зар и ови други што отидоше из Угљара живе боље од тебе? Зар ови што остадоше још тамо живе боље од тебе, а? Ни струја, ни вода, нити телефон... Нити да прошетају као други нормални људи, послове да позавршавају нормално! Ти скоро десет година ниси до Приштине отишао, где ти је и општина, и болница... Све! То ли је живот? Ни у њиву, нити у градину, како кажу наши стари. То ли је живот?... Ово ти је сада милина. Куписте овде, скоро у центру Ниша. Стан сређен, чист; около свуда улична светла... Од тих рефлектора не мораш ни сијалицу да упалиш, види се све у стану...

Набрајам му шта су све добили откако су из Угљара отишли, откако продадоше имање и кућу, а он ћути и шара нешто ноктима по оном дрвеном столу у соби за посете.

Могao је да ужива. До пензије му је остала још нека година. Има онај косовски додатак, а и паре од једне

њиве још су му недирнуте. И да школује децу и да поједе што хоће, и да се лечи... Радио је у електрани, не знам баш тачно у погон, али знам да му је било добро. Није се жалио, иако Обилић није баш близу Угљара. Није се он никад ни на шта жалио. Радио је као монтер, ни плате нису биле тако лоше, а друштво добро... Стално је причао неке догађаје са посла. Волео је да иде, у друштву да је. Шта ли му се то деси те дође до Топонице, само Бог зна! Чини ми се да нема ништа горе за човека него да га ово снађе. Да је у најбољим годинама овде! Као да га је нешто од малена терало овако да заврши! Често би му, кад нешто направи или каже, говорили: Ти си само за Топоницу, ти си само за Топоницу!... Он се увек шаљио, имитирао, изводио смешке... Не зато што ми је брат, знам да су га многи у селу волели. Сви.

– Само да нађеш ту смокву – каже ми чим бисмо отац и ја ућутали. – Решићемо многе муке ако нађемо ту црвену. И за тебе је добра. Сигуран сам да би се и ти излечила од те смокве...

Мислила сам тада да је време да га разуверим како не може смоква болест да лечи. Говорила сам му да слуша докторе, да пије лекове, да не секира децу и жену, оца да не секира (а ни он нема ни тридесет кила, осушио се), да не брине и не мисли нити за оно што је било, нити за оно што ће доћи... Одбили су се људи од њега, од ове његове болести. Одбише се и рођена му деца, породица. Не можеш да гледаш кад је неко тако немиран, кад не може, што кажу, свртку да нађе, нити сан. После, кад га умире оним лековима, он само ћути. Не гледа околу. Као да никога нема... Ја му кажем да човек увек има разлога да се радује, да живи. Човеку је доста за један дан у сунце само да погледа, а не нешто више!... Он ћути, као да не чује то што му причамо. Мени се радује кад одем. Једна сам им

сестра. А, сестра је сестра... Нико да те разуме и да те зажали као сестра... И ја, откако одох са Косова, ретко их виђам. Ужелим се. Сигурно и он. Зато се ваљда толико забринуо што ми та штитна жлезда није добро, ни срце.

– Само смокву, Цаве! Само смокву! – каже ми.

– Не може таква да се нађе! А смоква је смоква! Све су исте, уваљане су у онај бели прах па не можеш да разазнаш какве су. А и нема црвене! Све сам около питала – кажем му. – Можда успева само тамо далеко, где је увек топло!...

Он ћути. Врти оне своје рукаве од блузе и стиска усне као да не даје речима да изађу. Одакле му то, стално мислим ових дана. Да ли је нешто сањао или му је неко рекао нешто за ту црвену смокву? Кад се јуче поздрависмо на капији болнице, он ми шапну, да не чују ови око нас:

– Да сам остао тамо, засадио бих је поред куће, одмах до прозора спаваће собе... За кратко време би родила... Овако...

Окрену се и отиде. Гледам га како му се вуку ноге у оним пластичним папучама, са рукавима што висе до колена.

Све ми је у ушима: *Смоква, Цаве, смоква!*